

कक्षा VI की पाठ्यपुस्तकों में
पुनर्संयोजित पाठ्य सामग्री की सूची

List of Rationalised Content in Textbooks for Class VI

چھٹی جماعت کے لیے توجیہ شدہ
درسی کتب کی فہرست

Mirzaan Classes

For Free Distribution

कक्षा VI की पाठ्यपुस्तकों में
पुनर्संयोजित पाठ्य सामग्री की सूची

List of Rationalised Content in Textbooks for Class VI

چھٹی جماعت کے لیے توجیہ شدہ
درسی کتب کی فہرست

Middle Classes

विद्यया ऽ मृतमश्नुते

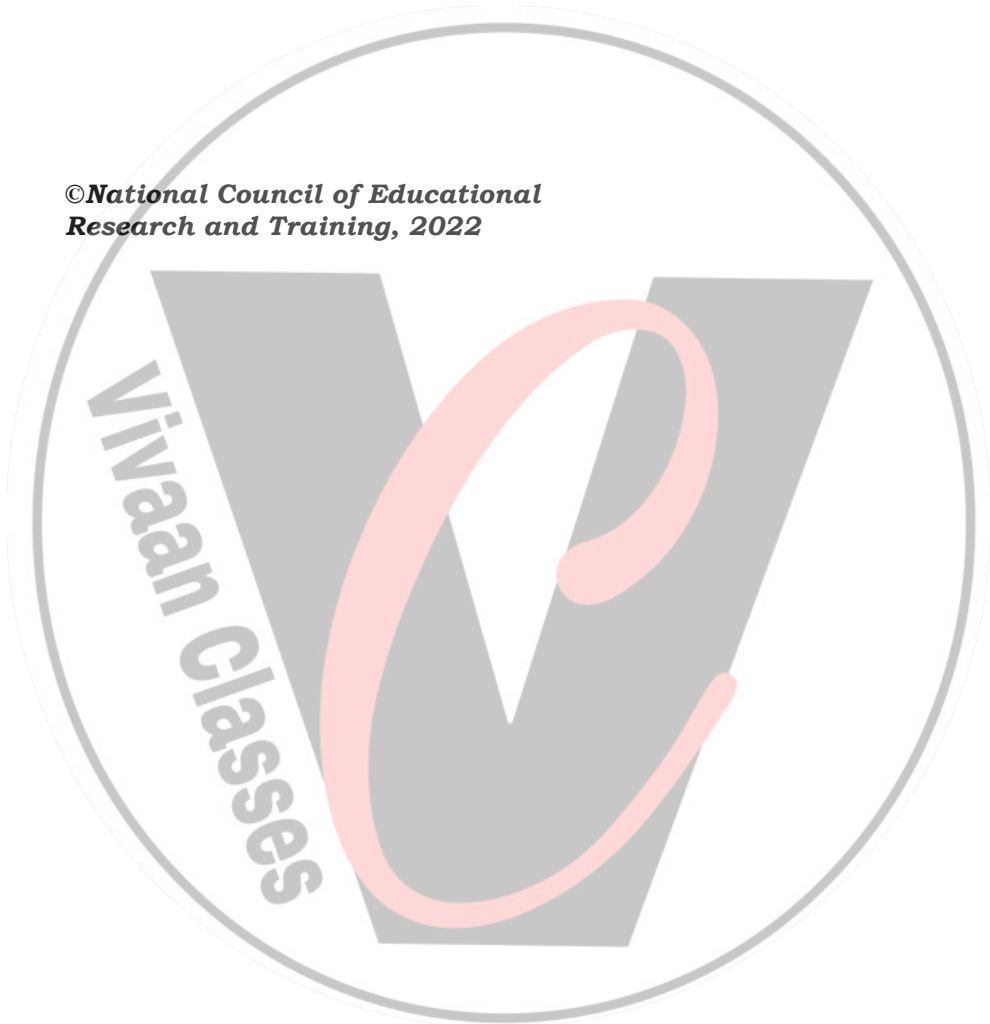
एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

May 2022
Jyestha 1944

PD 100T BS

©**National Council of Educational
Research and Training, 2022**

Published at the Publication Division, by the Secretary,
National Council of Educational Research and Training, Sri
Aurobindo Marg, New Delhi 110 016 and printed at Pushpak
Press Private Limited, B-3/1, Okhla Industrial Area, Phase-II,
New Delhi 110 020

CONTENTS

LANGUAGE BOOKS

644	वसंत भाग-1	5
645	बाल रामकथा	5
646	दूर्वा भाग-1	5
649	रुचिरा प्रथमो भाग: (संस्कृत)	5
647	Honeysuckle	5
648	A Pact with the Sun (Supplementary Reader)	6
4617	اپنی زبان (Apni Zaban)	6
4623	اردو گلداستا (Urdu Guldasta)	7
4625	جان پہچان (Jaan Pahechan)	7

हिंदी माध्यम

651	गणित	9
653	विज्ञान	10
655	हमारे अतीत-I	11
657	पृथ्वी हमारा आवास	13
659	सामाजिक और राजनीतिक जीवन-I	13

ENGLISH MEDIUM

650	Mathematics	15
652	Science	16
654	Our Pasts-I	17
656	The Earth: Our Habitat	19
658	Social and Political Life-I	19

اردو میڈیم

4618	ریاضی (Riyazi)	21
4619	سائنس (Science)	22
4620	ہمارے ماضی (Hamare Maazi)	23
4621	زمین ہمارا مسکن (Zamin Hamara Maskan)	26
4622	سماجی اور سیاسی زندگی (Samaji aur Siyasi Zindagi)	26

LANGUAGE BOOKS

644 – वसंत भाग-1

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 5 — अक्षरों का महत्व	28-33	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 6 — पार नजर के	34-42	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 17 — साँस-साँस में बाँस, पेपरमेशी	118-128	संपूर्ण अध्याय

645 – बाल रामकथा

पुस्तक में कोई परिवर्तन नहीं

646 – दूर्वा भाग-1 (द्वितीय भाषा)

पुस्तक में कोई परिवर्तन नहीं

649 – रुचिरा प्रथमो भाग: (संस्कृत)

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 11— पुष्पोत्सवः	63-67	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 15 — मातुलचन्द्र	83-87	संपूर्ण अध्याय

647 – HONEYSUCKLE

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Unit 6: Who I am	74-81	Part II Multiple Intelligences
Unit 8: A Game of Chance	99-108	Full unit
Unit 9: Desert Animals	112-123	Full unit including the poem

648 – A PACT WITH THE SUN (SUPPLEMENTARY READER)

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 4: The Old Clock Shop	11-14	Full chapter
Chapter 9: What Happened to the Reptiles	33-42	Full chapter
Chapter 10: A Strange Wrestling Match	43-51	Full chapter

4617 - اپنی زبان

ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)	صفحہ نمبر	باب
مکمل باب	49-54	باب 9 گھوڑے اور ہرن کی کہانی
مکمل باب	73-80	باب 12 راہنڈرنا تھ ٹیگور
مکمل باب	81-86	باب 13 بارش کا پہلا قطرہ
مکمل باب	103-106	باب 16 او صبح کے ستارے
مکمل باب	107-110	باب 17 ہمارے ایک مشہور سائنس دان
مکمل باب	121-124	باب 19 پیام عمل

4623 - اردو گلدستہ

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 7 اُسی سے ٹھنڈا اُسی سے گرم	37-40	مکمل باب
باب 8 تین کچھوے	41-46	مکمل باب
باب 10 اینٹ کا جواب پتھر	53-58	مکمل باب

4625 - جان پہچان

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 29 تندرستی اور غذا	112-115	مکمل باب
باب 30 کوئل (نظم)	116-119	مکمل باب
باب 31 نیا گھر	120-124	مکمل باب
باب 32 گنتی	125-127	مکمل باب

हिंदी माध्यम

पाठ्यपुस्तकों में पाठ्य सामग्री का पुनर्संयोजन

कोविड-19 महामारी को देखते हुए, विद्यार्थियों के ऊपर से पाठ्य सामग्री का बोझ कम करना अनिवार्य है। राष्ट्रीय शिक्षा नीति, 2020 में भी विद्यार्थियों के लिए पाठ्य सामग्री का बोझ कम करने और रचनात्मक नज़रिए से अनुभवात्मक अधिगम के अवसर प्रदान करने पर ज़ोर दिया गया है। इस पृष्ठभूमि में, राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान एवं प्रशिक्षण परिषद् ने सभी कक्षाओं में पाठ्यपुस्तकों को पुनर्संयोजित करने की शुरुआत की है। इस प्रक्रिया में रा.शै.अ.प्र.प. द्वारा पहले से ही विकसित कक्षावार सीखने के प्रतिफलों को ध्यान में रखा गया है।

पाठ्य सामग्रियों के पुनर्संयोजन में निम्नलिखित बिंदुओं को ध्यान में रखा गया है —

- एक ही कक्षा में अलग-अलग विषयों के अंतर्गत समान पाठ्य सामग्री का होना;
- एक कक्षा के किसी विषय में उससे निचली कक्षा या ऊपर की कक्षा में समान पाठ्य सामग्री का होना;
- कठिनाई स्तर;
- विद्यार्थियों के लिए सहज रूप से सुलभ पाठ्य सामग्री का होना, जिसे शिक्षकों के अधिक हस्तक्षेप के बिना, वे खुद से या सहपाठियों के साथ पारस्परिक रूप से सीख सकते हों;
- वर्तमान संदर्भ में अप्रासंगिक सामग्री का होना।

इस पुस्तिका में विषयवार सारणी बनाकर विभिन्न विषयों से हटायी गई पाठ्य सामग्रियों के बारे में सूचित किया गया है, जिन्हें आकलन प्रक्रिया में शामिल नहीं किया जाना है।

651 – गणित

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 1— अपनी संख्याओं की जानकारी	18–28	1.3.1 आकलन 1.3.2 सन्निकटन द्वारा निकटतम दहाई तक आकलन 1.3.3 सन्निकटन द्वारा निकटतम सैकड़े तक आकलन 1.3.4 सन्निकटन द्वारा निकटतम हजार तक आकलन 1.3.5 संख्या संक्रियाओं के परिणामों का आकलन 1.3.6 योग अथवा अंतर का आकलन 1.3.7 आकलन करना: गुणनफल 1.4 कोष्ठकों का प्रयोग 1.4.1 कोष्ठकों का प्रसार (खोलना) (हटाना) 1.5 रोमन संख्यांक
अध्याय 2 — पूर्ण संख्याएँ	33–47	2.4 पूर्ण संख्याओं के गुण 2.5 पूर्ण संख्याओं में प्रतिरूप
अध्याय 3 — संख्याओं के साथ खेलना	64 66–67 73	3.6 विभाज्यता के कुछ और नियम हमने क्या चर्चा की? 3 (e) प्रश्नावली 3.5 — प्रश्न 1 व 10
अध्याय 4 — आधारभूत ज्यामिति अवधारणाएँ	87–93	4.11 त्रिभुज 4.12 चतुर्भुज 4.13 वृत्त हमने क्या चर्चा की? — 12 से 14
अध्याय 5 — प्रारंभिक आकारों को समझना	119–123	5.10 त्रिविमीय आकार हमने क्या चर्चा की? — 10
अध्याय 8 — दशमलव	177–188; 197	8.2 दशांश 8.3 शतांश
अध्याय 9 — आँकड़ों का प्रबंधन	210–220	9.6 चित्रलेखों को खींचना 9.7 दंड आलेख 9.7.1 दंड आलेख की व्याख्या 9.7.2 दंड आलेख को खींचना
अध्याय 11 — बीजगणित	247–263	11.6 सामान्य नियमों में चरों का प्रयोग 11.7 चरों वाले व्यंजक 11.8 व्यावहारिक रूप से व्यंजकों का प्रयोग 11.9 एक समीकरण क्या है? 11.10 एक समीकरण का हल

अध्याय 13 — सममिति	282–294	13.1 भूमिका 13.2 सममित आकृतियाँ बनाना : इंक-ब्लोट डेविल्स 13.3 आकृतियाँ जिनमें दो सममित रेखाएँ हों 13.4 अनेक सममित रेखाओं (दो से अधिक) वाली आकृतियाँ 13.5 प्रतिबिंब और सममिति 14.1 भूमिका 14.2 वृत्त 14.2.1 एक वृत्त खींचना जब उसकी त्रिज्या ज्ञात हो 14.3 एक रेखाखंड 14.3.1 एक दी हुई लंबाई के रेखाखंड की रचना 14.3.2 एक दिए हुए रेखाखंड के बराबर रेखाखंड की रचना करना 14.4 लंब रेखाएँ 14.4.1 एक दी हुई रेखा पर स्थित एक बिंदु से होकर लंब खींचना 14.4.2 एक रेखा पर उस बिंदु से होकर लंब जो उस पर स्थित नहीं है 14.5 कोण 14.5.1 दिए हुए माप का कोण बनाना 14.5.2 एक दिए हुए कोण के बराबर कोण बनाना 14.5.3 एक कोण का समद्विभाजक 14.5.4 विशेष मापों के कोण
अध्याय 14 — प्रायोगिक ज्यामिति	295–314	
उत्तरमाला	315–316 318–320 322 328–329 331–337	अभ्यास के उत्तर

653 – विज्ञान

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 1 — भोजन यह कहाँ से आता है?	1–7	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 3 — तंतु से वस्त्र तक	18–25	संपूर्ण अध्याय

अध्याय 6 — हमारे चारों ओर के परिवर्तन	46-51	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 14 — जल	136-146	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 16 — कचरा संग्रहन एवं निपटान	155-165	संपूर्ण अध्याय

655 – हमारे अतीत-I

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 1 — कैसे, कब और कहाँ	1	अध्याय संख्या के बाद लिखा गया— 'प्रारंभिक कथन'
	9	'अन्यत्र' — हटाया गया
अध्याय 2 — आखेट-खाद्य संग्रह से भोजन उत्पादन तक	16	बॉक्स में दी गई जानकारी का शीर्षक 'घरेलूकरण की प्रक्रिया' होगा— इसी के अनुसार बॉक्स में कुछ सुधार किए गए हैं।
	19	'एक गर्तवास का चित्र बनाओ' — हटाया गया
	21-22	'अन्यत्र' — हटाया गया
अध्याय 3 — आरंभिक नगर	23	गतिविधि 7 — हटाई गई
	34	उपयोगी शब्द में से 'शासक' — हटाया गया
अध्याय 4 — क्या बताती हैं हमें किताबें और कब्रें	33	'अन्यत्र' — हटाया गया
	35	पहली हेडिंग से ग्रंथों की जगह 'साहित्यिक श्रोतों' — लिखा गया
अध्याय 5 — राज्य, राजा और एक प्राचीन गणराज्य	43	'अन्यत्र' — हटाया गया
	46	पहले अनुच्छेद में कुछ सुधार किए गए हैं।
	47-48	'वर्ण' पर दिए गए बॉक्स में सुधार किया गया है।
	51	'कर' पर दी गई जानकारी को संक्षिप्त किया गया है।
	51	अंतिम अनुच्छेद— 'कृषि में परिवर्तन' की अंतिम पंक्ति हटाई गई है।
	53	दूसरे अनुच्छेद में कुछ सुधार और तीसरे अनुच्छेद को हटाया गया है।
	53	बॉक्स में दी गई जानकारी — हटाई गई
	54	'अन्यत्र' — हटाया गया
	55	उपयोगी शब्द से 'प्रजातन्त्र' — हटाया गया

	56	प्रश्न 2 और 4 — हटाया गया
	56	प्रश्न 5 और 7 — हटाया गया
अध्याय 6 — नए प्रश्न नए विचार	59	उपनिषद् हेडिंग की पहली पंक्ति में सुधार किया गया है।
	60	अपाला, घोषा, मैत्रेयी आदि के नाम अंतिम अनुच्छेद में जोड़े गए हैं।
	62	अंतिम अनुच्छेद की तीसरी पंक्ति से 'भिखारी' शब्द— हटाया गया
	63	पृष्ठ सं. 63 पर दिए गए चित्र की जगह पृष्ठ 97 पर दिए गए चित्र को लाया गया है।
	64	दूसरे अनुच्छेद और बॉक्स की जानकारी में कुछ सुधार किया गया है।
	65	'अन्यत्र' — हटाया गया
अध्याय 7 — राज्य से साम्राज्य	67	अध्याय का शीर्षक होगा 'राज्य से साम्राज्य'
	67	पहली हेडिंग — हटाई गई
	72	चौथे अनुच्छेद की अंतिम पंक्ति में श्री लंका के बाद 'अपने पुत्र महेंद्र और पुत्री संघमित्रा को दूत के रूप में भेजा' — जोड़ा गया
	73	बॉक्स के शीर्षक और जानकारी में कुछ सुधार किया गया है।
	74	'अन्यत्र' — हटाया गया
अध्याय 8 — गाँव, शहर और व्यापार	79-102	अध्याय 8 और 9 को जोड़ा गया है और एक नए शीर्षक 'गाँव, शहर और व्यापार' के साथ इन दोनों ही अध्यायों में व्यापक परिवर्तन किए गए हैं।
अध्याय 9 — नए साम्राज्य और राज्य	112	'अन्यत्र' — हटाया गया
अध्याय 10 — इमारतें, चित्र तथा किताबें	114	तीसरे अनुच्छेद की अंतिम पंक्ति में 'इतने वर्षों' की जगह 'इतनी शताब्दियों' लिखा गया है।
	120	दूसरे अनुच्छेद की दूसरी पंक्ति — हटाई गई
	123-124	'अन्यत्र' — हटाया गया

657 – पृथ्वी हमारा आवास

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 6 — पृथ्वी के प्रमुख स्थलरूप	41–48	संपूर्ण अध्याय
अध्याय 8 — भारत : जलवायु, वनस्पति तथा वन्यप्राणी	58–64	संपूर्ण अध्याय

659 – सामाजिक एवं राजनीतिक जीवन-I

अध्याय का नाम	पृष्ठ सं.	हटाए गए विषय / अध्याय
अध्याय 2 — विविधता एवं भेदभाव	20	बॉक्स — हटाया गया
	21–22	भेदभाव का सामना करने पर ... का वंचित रखा। — हटाया गया चित्र (जाति के आधार पर ... एक रूप है) — हटाया गया अगले पृष्ठ पर हम ... शिकार हुए। — हटाया गया
	24	यह छोटी-सी घटना दिखाती है कि कैसे गाड़ी से एक ... देता जो दूसरों को मिलता है। — हटाया गया
अध्याय 4 — लोकतांत्रिक सरकार के मुख्य तत्व	39–46	संपूर्ण अध्याय

ENGLISH MEDIUM

RATIONALISATION OF CONTENT IN THE TEXTBOOKS

In view of the COVID-19 pandemic, it is imperative to reduce content load on students. The National Education Policy 2020, also emphasises reducing the content load and providing opportunities for experiential learning with creative mindset. In this background, the NCERT has undertaken the exercise to rationalise the textbooks across all classes. Learning Outcomes already developed by the NCERT across classes have been taken into consideration in this exercise.

Contents of the textbooks have been rationalised in view of the following:

- Overlapping with similar content included in other subject areas in the same class
- Similar content included in the lower or higher class in the same subject
- Difficulty level
- Content, which is easily accessible to students without much interventions from teachers and can be learned by children through self-learning or peer-learning
- Content, which is irrelevant in the present context

This booklet contains information in tabular form about subject-wise contents which have been dropped and hence are not to be assessed.

650 – MATHEMATICS

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 1: Knowing Our Numbers	17–27	1.3.1 Estimation 1.3.2 Estimating to the nearest tens by rounding off 1.3.3 Estimating to the nearest hundreds by rounding off 1.3.4 Estimating to the nearest thousands by rounding off 1.3.5 Estimating outcomes of number situations 1.3.6 To estimate sum or difference 1.3.7 To estimate products 1.4 Using Brackets 1.4.1 Expanding brackets 1.5 Roman Numerals
Chapter 2: Whole Numbers	31–45	2.4 Properties of whole numbers 2.5 Patterns in whole numbers
Chapter 3: Playing with Numbers	59–62	3.6 Some more divisibility rules
Chapter 4: Basic Geometrical Ideas	81–85	4.11 Triangles 4.12 Quadrilaterals 4.13 Circles
Chapter 5: Understanding Elementary Shapes	108–112	5.10 Three dimensional shapes
Chapter 8: Decimals	182–183	8.2 Tenths 8.3 Hundredths
Chapter 9: Data Handling	194–204	9.6 Drawing a pictograph 9.7 A bar graph 9.7.1 Interpretation of a bar graph 9.7.2 Drawing a bar graph

Chapter 11: Algebra	228–243	11.6 Use of variables in common rules 11.7 Expressions with variables 11.8 Using expressions practically 11.9 What is an equation? 11.10 Solution of an equation
Chapter 13: Symmetry	261–273	13.1 Introduction 13.2 Making symmetric Figures: Ink-blot devils 13.3 Figures with two lines of symmetry 13.4 Figures with multiple (more than two) lines of symmetry 13.5 Reflection and symmetry
Chapter 14: Practical Geometry	274–292	14.1 Introduction 14.2 The circle 14.3 A line segment 14.4 Perpendiculars 14.5 Angles
Answers	293–294 296–297 299 304–313	Answers of Exercises

652 – SCIENCE

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 1: Food: Where Does it Come From?	1–7	Full chapter
Chapter 3: Fiber to Fabric	18–25	Full chapter
Chapter 6: Changes Around Us	46–51	Full chapter
Chapter 14: Water	136–146	Full chapter
Chapter 16: Garbage In, Garbage Out	155–165	Full chapter

654 – OUR PASTS-I

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 1: What, Where, How And When?	1	'Introduction' added in the title of chapter.
	9	'Elsewhere'
Chapter 2: From Hunting-gathering to Growing Food	18	The title 'Storing animals' has been replaced with 'Rearing animals'
	19	The title "Draw a Pit house"
	21–22	'Elsewhere'
	23	Activity no. 7
Chapter 3: In the Earliest Cities	32	Keyword 'ruler'
	33	'Elsewhere'
Chapter 4: What Books and Burials Tell Us	35	"One of the oldest Books in the world" heading has been rephrased as "One of the oldest literary sources in the world".
	43	'Elsewhere'
Chapter 5: Kingdoms, Kings and an Early Republic	46	Third sentence of 'How some men became rulers' removed
	47–48	First two paras and last two paras in 'Varnas' box removed
	51	The section on 'Taxes' has been condensed.
	52	First para, 'Changes in agriculture', last four lines deleted.
	53	Last para and box item removed
	54	Keyword 'democracy' removed in the box item.
	55	'Elsewhere'
	56	Activity 5 and 7

Chapter 6: New Questions and Ideas	60	Addition of names— Apala, Ghosha, Lopamudra, Maitreyi in the last para.
	62	'beggar' word deleted from the last sentence.
	63	'Monasteries' replaced with the term 'Viharas'. Similarly words 'monks' and 'nuns' replaced with 'Bhikkhus' and 'Bhikkhunis' respectively.
	64	In box — 'The system of Ashramas', first two paras (Around the time... and meditate) and last two paras (The system of... Ashramas) removed
	65	the term Monastery deleted from the keywords.
	65	'Elsewhere'
Chapter 7: From a Kingdom to an Empire	67	Title of the Chapter changed to 'From a Kingdom to an Empire'.
	67	first heading 'A very big kingdom - an empire' removed
	72	Addition of one line after Greece — 'his son Mahendra and daughter Sanghmitra to'
	73	4 lines in the box (Pandit... from them) removed
	74	'Elsewhere'
Chapter 8: Villages, Towns and Trade	79–102	Chapter 8 and 9 merged and renamed as 'Villages, Towns and Trade'
	101	In keywords mention only 'Trader' and 'Silk Route' and merge it with the keywords of Chapter 8.

Chapter 10: New Empires and Kingdoms	112	'Elsewhere'
Chapter 11: Buildings, Paintings and Books	114	Last four words of the first para replaced with 'through the centuries'.
	120	Second line of the second para deleted.
	123-124	'Elsewhere'

656 – THE EARTH: OUR HABITAT

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 6: Major Landforms of the Earth	39-46	Full chapter
Chapter 8: India: Climate, Vegetation and Wildlife	56-62	Full chapter

658 – SOCIAL AND POLITICAL LIFE-I

Chapter	Page No.	Dropped Topics/Chapters
Chapter 2: Diversity and Discrimination	18,19, 21	<ul style="list-style-type: none"> • Box on common stereotype • “People are engaged... same rights as they enjoyed”. • Last two paragraphs on page no. 21.
Chapter 4: Key Elements of a Democratic Government	35-40	Full chapter

اردو میڈیم

توجیہ شدہ مواد برائے درسی کتب

کووڈ-19 وبا کے پیش نظر طلباء پر مواد کا بوجھ کم کرنا ضروری ہے۔ قومی تعلیمی پالیسی 2020 بھی اس بات پر زور دیتی ہے کہ مواد کا بوجھ کم کیا جائے اور تخلیقی ذہن و فکر کی جلا کے ساتھ ساتھ تجرباتی آموزش کے مواقع فراہم کیے جائیں۔ اس پس منظر میں این سی ای آر ٹی نے تمام جماعتوں کی درسی کتب کے مواد کو از سر نو مرتب کرنے کی ذمہ داری قبول کی ہے۔ این سی ای آر ٹی نے تمام جماعتوں کے لیے جو آموزش حاصل تیار کیے ہیں، اس عمل میں ان کا بھی خیال رکھا گیا ہے۔

درج ذیل نکات کو پیش نظر رکھتے ہوئے درسی کتب کا توجیہ شدہ مواد پیش کیا گیا ہے:

- ایک ہی جماعت میں دیگر مضامین میں شامل یکساں مواد سے اوور لپنگ
 - ایک ہی مضمون میں نجلی یا اعلیٰ جماعتوں میں شامل مواد کی یکسانیت
 - دشواری کی سطح
 - ایسا مواد جو سا تازہ کے ذریعے بغیر کسی مداخلت کے طلباء کی دسترس میں ہو اور جس کو طلباء خود آموزش یا ہم جماعت ساتھیوں کے ساتھ سیکھ سکتے ہوں۔
 - وہ مواد جو موجودہ سیاق و سباق میں اپنی معنویت کھو چکا ہو۔
- اس کتاچے میں مضمون کے لحاظ سے اُس مواد کے بارے میں معلومات کو جدول کی شکل میں پیش کیا گیا ہے جس کو ہٹایا گیا ہے اور جس کا اندازہ قدر (Assessment) نہیں کیا جائے گا۔

4618 - ریاضی

ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)	صفحہ نمبر	باب
1.3.1 تخمینہ لگانا	19	باب 1
1.3.2 نزدیکی دہائی کے قریب تر کرنے کا اندازہ	20	اپنے اعداد کو جانے
1.3.3 نزدیکی سیکڑے کے قریب تر کرنے کا اندازہ	21	
1.3.4 نزدیکی ہزار کے قریب تر کرنے کا اندازہ	22	
1.3.5 حاصل ہوئے اعداد کا اندازہ لگانا	22	
1.3.6 حاصل جمع یا تفریق کا اندازہ لگانا	24	
1.3.7 حاصل ضرب کا اندازہ لگانا	25	
1.4 بریکٹ کا استعمال	26	
1.4.1 بریکٹ کی توسیع	28	
1.5 روٹن عددیہ	28	
2.4 مکمل اعداد کی خصوصیات	36-47	باب 2
2.5 مکمل اعداد میں نمونے	47-49	مکمل اعداد
3.6 تقسیم پذیری کے کچھ اور اصول	69-70	باب 3
		اعداد سے کھیلنا
4.11 مشائیں	94-95	باب 4
4.12 چار ضلعی	95-96	جیومیٹری کے بنیادی تصورات
4.13 دائرے	96-98	
5.10 سہ ابعادی شکلیں	127-129	باب 5
		بنیادی اشکال کو سمجھنا
8.2 دسواں	183-188	باب 8
8.3 سوواں	188-194	اعشاریہ
9.6 تصویری گراف بنانا	217-219	باب 9
9.7 بار گراف	219	اعداد و شمار کا استعمال
9.7.1 بار گراف کی ترجمانی	220-223	
9.7.2 بار گراف بنانا	223-226	

باب 11 الجبرا	11.6 عام اصولوں میں متغیروں کا استعمال 11.7 متغیروں کی عباراتیں 11.8 عبارتوں کا عملی استعمال 11.9 مساوات کیا ہے؟ 11.10 مساوات کا حل	256-260 260-263 263-266 266-269 269-270
باب 13 تشاکل	مکمل باب	295-308
باب 14 عملی جیومیٹری	14.5 کیا آپ غلطی تلاش کر سکتے ہیں	309-330
جوابات	مشقوں کے جوابات	332-333, 336,338, 339,343, 350,351, 354-357, 359,360, 362

4619 - سائنس

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 19 غذا کہاں سے آتی ہے؟	1-9	مکمل باب
باب 3 ریشوں سے کپڑوں تک	22-30	مکمل باب
باب 6 ہمارے اطراف کی تبدیلیاں	54-61	مکمل باب
باب 14 پانی	163-175	مکمل باب
باب 16 کچرا اندر، کچرا باہر	186-198	مکمل باب

4620 - ہمارے ماضی (حصہ اول)

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 1 کیا، کہاں، کیسے اور کب؟	1 9-8	باب 1 کے بعد ”تعارف“ جوڑا گیا۔ باس ”کہیں اور“
باب 2 غذا جمع کرنے سے پیدا کرنے تک	18 19 21 23	عنوان غذا کے ”ذخیرے“ کی جگہ ”پرورش“ عنوان ”ایک گڑھا گھر کی تصویر بنائیں“ باس ”کہیں اور“ آؤ کر کے دیکھیں نمبر 7
باب 3 اولین شہروں میں	32 33	باس ”کہیں اور“ کلیدی الفاظ۔ حکمران
باب 4 ہمیں کتابوں اور قبروں سے کیا معلومات حاصل ہوتی ہیں۔	34 41	عنوان ”دنیا کی قدیم ترین کتابوں میں سے ایک“ کی جگہ ”دنیا کے قدیم ترین ادبی ذرائع میں سے ایک“ باس ”کہیں اور“
باب 5 حکومتیں، بادشاہ اور ابتدائی جمہوریت	44 45 48-49 49 50 50 50 51 52 53	”کچھ لوگ حکمران کیسے بن گئے“ کے پہلے پیرا گراف کی ڈھائی سطر باس ”طبقے“ تبدیل کیا گیا۔ عنوان ٹیکس کے چند نکات میں تبدیلی ”زراعت میں تبدیلی“ کے پہلے پیرا گراف کی آخری دو سطریں (لیکن اس میں... انجام دیتے تھے۔) تیسرے پیرا گراف کی پہلی دو سطروں کا کچھ حصہ، آخری پیرا گراف کی دو سطریں باس ”سٹم“ آخری پیرا گراف کلیدی الفاظ میں ”جمہوریت“ باس ”کہیں اور“ سرگرمی 5 اور 7

<p>عنوان اپنشد کے تحت پہلے پیراگراف کی ابتدائی دو سطروں میں تبدیلی</p> <p>آخری پیراگراف کی دوسری سطر میں ”اپلا، گھوٹنا، لو پاندر، میزید، دشمبھرا، جوڑا گیا۔ تیسرا اقتباس تیسری سطر لفظ ”بھکاری“</p> <p>خانقاہیں کی جگہ لفظ ”ہار“ راہبوں، راہب اور راہبہ کی جگہ الفاظ ”بھلو“، ”بھکنوں“ اور ”بھکنیاں“</p> <p>تصویر کی صفحہ 93 کی تصویر سے تبدیلی</p> <p>باکس آئٹم کی پہلی تین اور آخری تین سطریں</p> <p>کلیدی الفاظ میں لفظ خانقاہ</p> <p>باکس ”کہیں اور“</p>	<p>56</p> <p>56</p> <p>59</p> <p>60</p> <p>60</p> <p>61</p> <p>61</p> <p>61</p>	<p>باب 6</p> <p>نئے سوالات اور خیالات</p>
<p>باب کا عنوان تبدیل کیا گیا</p> <p>پہلا عنوان ”ایک بہت بڑی حکومت ایک سلطنت</p> <p>دوسرے پیراگراف میں ”اپنے بیٹے مہندر اور بیٹی سنگمتر“ کا اضافہ</p> <p>باکس میں عنوان اور اطلاعات میں کچھ تبدیلی</p> <p>باکس ”کہیں اور“</p>	<p>63</p> <p>63</p> <p>68</p> <p>69</p> <p>70</p>	<p>باب 7</p> <p>اشوک ایک ایسا حکمران جس نے جنگ ترک کر دیا</p>
<p>باب 8 اور باب 9 کو ملا کر نئے باب کا عنوان ”گاؤں، شہر اور تجارت“</p> <p>عنوان ”شہر - کیا کہتی ہیں کہانیاں، سفر نامے، مجسمے اور آثار قدیمہ“، باکس ہوشیار اور غریب آدمی</p> <p>باکس ”بیری گاڑا“ کو صفحہ 83 پر لے جایا گیا۔</p>	<p>75</p> <p>77-79</p> <p>80</p>	<p>باب 8</p> <p>نوش حال گاؤں اور پھلے پہنولتے شہر</p>

باکس ”بیری گاڑا“ کو یہاں لایا گیا۔	83
باکس ”کہیں اور“	84
کلیدی الفاظ سے ”گاؤں، بندرگاہ، چھلے دارکنواں، شہر“ ہٹایا گیا۔	84
سوال نمبر 4 کا حصہ (a)	85
ذیلی عنوان کو ”تجارت اور تاجر“ سے بدلا گیا۔	87
ذیلی عنوان سلک روٹ کی کہانی (قیستی، چمکیلے..... مانگتے تھے)	89
باکس ”بیری گاڑا“ کو یہاں لایا گیا۔	90
باکس ”کہیں اور“	91
کلیدی الفاظ سے ”گاؤں، بندرگاہ، چھلے دارکنواں، شہر“ ہٹایا گیا۔	91
سوال نمبر 4 کا حصہ (a)	93
ذیلی عنوان کو ”تجارت اور تاجر“ سے بدلا گیا۔	94
ذیلی عنوان سلک روٹ کی کہانی (قیستی، چمکیلے..... مانگتے تھے)	94
پیرا گراف 2 اور 3 کو نئے عنوان ”سلک روٹ اور کٹان“ کے تحت رکھا گیا۔	96
آخری سطریں (سلک روٹ... آئی ہوں گی؟)	97
پیرا گراف 2، 3، 4 اور 5 کو صفحہ نمبر 60 پر لے جایا گیا مع تبدیلی۔	97
تصویر ”مہاراشٹر میں کارلے کا غار“ کو صفحہ 60 پر لے جایا گیا۔	98
ساتویں جماعت کی کتاب میں صفحہ نمبر 104 پر لے جایا گیا (بھکتی کی شروعات... بھگوت گیتا میں کہا گیا ہے)	

پورے صفحہ کا مواد باکس ”کہیں اور؛ تصور کرو؛ آؤ یاد کریں“ کلیدی الفاظ ”تاجراورسلک روٹ“ کو چھوڑ کر تمام۔ ”تاجراورسلک روٹ“ صفحہ 84 پر جوڑا گیا۔ سوال نمبر 2، 4، 6 اور 8۔ سوال نمبر 5 صفحہ 86 پر لے جایا گیا۔		
باکس ”کہیں اور“	107	باب 10 نئی سلطنتیں اور حکومتیں
پہلا پیرا گراف ”اتنے برسوں“ کی جگہ ”صدیوں“ تبدیل کیا گیا۔ پہلا اقتباس دوسری سطر (عورتیں اور شور.... بن سکتے تھے۔ باکس ”کہیں اور“	114 115 117	باب 11 عمارتیں، تصویریں اور کتابیں

4621 - زمین ہمارا مسکن

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 6 زمین کی اہم ارضی ہیئتیں	47 - 57	مکمل باب
باب 8 ہندوستان: آب و ہوا، قدرتی نباتات اور جنگلاتی زندگی	67 - 77	مکمل باب

4622 - سماجی اور سیاسی زندگی (حصہ اول)

باب	صفحہ نمبر	ترمیم (ہٹائے گئے عنوانات / ابواب)
باب 2 تنوع اور تفریق	21	- باکس مع تصویر (مسلمانوں پر ایک ٹھپہ..... غربت ہے نہ کہ مذہب)

– عنوان ”کچھ امتیازی سلوک کے بارے میں ” کی بعض سطریں (لوگ روزی روٹی کمانے..... لوگوں کو حاصل تھے) – صفحہ 21 اور 22 پر دی گئی تصویریں۔	21-22	
– آخری دو اقتباس (مذکورہ بالا چھوٹا سا..... جو دوسروں کو حاصل ہیں)	24	
مکمل باب	39-46	باب 4 جمہوری حکومت کے کلیدی عناصر

Vivaan Classes

NOTES

Vivanti Classes

पढ़ूँगी, बढ़ूँगी, सपनों के आसमान में
ऊँची उड़ूँगी, बस मौका चाहिए मुझे,
अपनी राह खुद चुनूँगी

RATIONALISATION OF CONTENT IN THE TEXTBOOKS

In view of the COVID-19 pandemic, it is imperative to reduce content load on students. The National Education Policy 2020, also emphasises reducing the content load and providing opportunities for experiential learning with creative mindset. In this background, NCERT has undertaken the exercise to rationalise the textbooks across all classes. Learning Outcomes already developed by the NCERT across classes have been taken into consideration in this exercise.

Contents of the textbooks have been rationalised in view of the following:

- Overlapping with similar content included in other subject areas in the same class
- Similar content included in the lower or higher class in same subject
- Difficulty level
- Content, which is easily accessible to students without much interventions from teachers and can be learned through children through self-learning or peer-learning
- Content, which is irrelevant in the present context

This booklet contains information in tabular form about subject-wise contents which have been dropped and hence are not to be assessed.

UN600

विद्यया ऽ मृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING